

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГАРЬКАВА ВІКТОРІЯ ФЕДОРІВНА



УДК: 33.330.338.336

**СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 — економіка та управління національним
господарством

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному торговельно-економічному університеті Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, **МАЗАРАКІ Анатолій Антонович**, ректор Державного торговельно-економічного університету.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, **ШАПОШНИКОВ Костянтин Сергійович**, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», начальник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів

доктор економічних наук, професор, **МАРГАСОВА Вікторія Геннадіївна**, Національний університет «Чернігівська політехніка», проректор з наукової роботи

доктор економічних наук, професор, **ПОПАДИНЕЦЬ Назарій Миколайович**, Навчально-науковий інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка», заступник директора з науково-педагогічної роботи

Захист відбудеться **10 лютого 2023 р. о 10.00 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.055.01 в Державному торговельно-економічному університеті за адресою: Україна, 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19 (корпус А, аудиторія 347).

З дисертацією можна ознайомитися на сайті університету та у бібліотеці Державного торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Федулова І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економічна безпека як країни загалом, так й її регіонів значною мірою визначається рівнем та динамікою розвитку національного господарства, а також послідовністю, виваженістю та обґрунтованістю державної політики. Існування системи інституційного захисту та протидії ризикам стабільності унеможливорює ухвалення необґрунтованих рішень як на рівні центральних органів виконавчої влади, так й органами місцевого самоврядування. Істотний вплив на безпечний рівень стійкості економічних систем здійснює їхня інтегрованість у світовий економічний простір. Прояви дестабілізації підприємницької діяльності, властиві відкритим сировинним економікам, мають місце в Україні протягом усього періоду її новітньої історії. У посткризових періодах ризики загострення диспропорцій у національній економіці періодично посилюються. З огляду на це можна стверджувати, що аналіз стратегічних засад забезпечення економічної безпеки є актуальною проблемою як у теоретичному вимірі, так й у практичному аспекті. Економіка України протягом останніх 10 років не забезпечувала досягнення національних економічних інтересів. Упродовж 2010-2021 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за усіма складовими до небезпечного рівня у 2012 та 2014-2015 роках. Середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40% (зона рівня незадовільного стану).

В умовах повномасштабного вторгнення РФ, глобальних змін, національна економіка потребує подальшого розвитку концепцій та методологій управління. У зв'язку з цим, актуальним є розроблення Стратегії забезпечення економічної безпеки України, що сформована на основі ідентифікації загроз економічній безпеці; формуванні системи показників оцінювання економічної безпеки; визначенні порогових значень показників оцінювання економічної безпеки; моделюванні стратегічних детермінант забезпеченні економічної безпеки України в умовах рейтингового управління; формуванні організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки. Стратегія забезпечення економічної безпеки України здатна посилити зростання національної економіки.

Проблеми формування, оцінки, прогнозування та забезпечення економічної безпеки України знаходять відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів: О. Білоруса, О. Богми, Н. Вавдіюк, Т. Васильціва, В. Гейця, З. Герасимчук, Д. Гладких, А. Гриценка, М. Долішнього, Т. Єфименко, М. Єрмошенка, Т. Іванюти, В. Лагутіна, А. Мазаракі, В. Маргасової, Т. Мельник, В. Мунтіяна, М. Павловського, Т. Пікетті, Н. Попадинця, О. Тищенко, К. Рейнгарт, К. Рогоффа, М. Спенса, Дж. Стігліца, К. Шапошникова, О. Шнипка.

Проте, незважаючи на вагомий науковий доробок вище згаданих вчених, питання формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України залишаються недостатньо опрацьованими в теоретико-методологічному та прикладному аспектах. Відтак, потреба в обґрунтуванні комплексних

теоретичних та прикладних розробок щодо реалізації та розвитку процесу забезпечення економічної безпеки України зумовила вибір теми дисертаційної роботи, постановку мети і завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт: Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика «Стан економічної безпеки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0119U103793), в рамках якої дисертантом проаналізовано стан економічної безпеки України в сучасних умовах та розроблено пропозиції із вдосконалення методичного підходу щодо оцінки рівня економічної безпеки; «Економічна безпека України: стратегічні складові» (номер державної реєстрації 0120U104438), в рамках якої дисертантом було обґрунтовано методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки території в сучасних умовах на основі системного інтегрального показника та розроблено пропозиції із вдосконалення організаційно-економічного механізму регіонів; «Національна безпека України: стратегічні пріоритети та галузі стратегічної стабільності» (номер державної реєстрації 0120U104438), в рамках якої дисертантом економічно безпечного розвитку регіональної економіки в умовах реформування напрямів державної та регіональної політики.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних і методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Відповідно до мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- вивчити теоретичну базу дослідження шляхом поглиблення наукових знань стосовно соціально-економічного змісту та сутнісних характеристик категорії «економічна безпека» для конструювання понятійного апарату дослідження;
- дослідити та узагальнити концептуальні засади формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки;
- здійснити ідентифікацію загроз економічній безпеці;
- систематизувати методологічний вимір дослідження рівня економічної безпеки;
- розробити інструментарій оцінки рівня економічної безпеки на основі використання порогових значень показників оцінювання для проведення його системного аналітичного дослідження;
- сформулювати систему показників оцінювання економічної безпеки;
- визначити порогові значення показників оцінювання економічної безпеки;
- обґрунтувати інструменти державного регулювання та регіонального управління у формуванні системи економічної безпеки;
- узагальнити світовий досвід регіональної політики забезпечення економічної безпеки та напрями його імплементації в інституційний простір України;

- здійснити моніторинг системи забезпечення економічної безпеки у системі регулювання соціально-економічного розвитку регіонів;
- проаналізувати стан та динаміку стану економічної безпеки регіонів України з метою визначення проблемних питань;
- спроектувати модель динамічного рейтингу забезпечення економічної безпеки регіонів України;
- розробити модель стратегічних детермінант забезпечення економічної безпеки України в умовах рейтингового управління для виокремлення пріоритетних завдань процесу стратегічного проектування;
- здійснити моніторинг інноваційного розвитку забезпечення економічної безпеки;
- сформулювати пропозиції щодо системи стимулювання інвестиційної діяльності у контексті забезпечення економічної безпеки;
- запропонувати організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки;
- розробити концептуальні засади стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Об'єктом дослідження є процес формування стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, науково-методичних та прикладних аспектів формування стратегії забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є головні положення економічної теорії, наукові роботи закордонних та вітчизняних вчених, нормативно-правове регулювання, статистична база, що дає кількісну та якісну характеристику сучасного стану економічної безпеки України. Методологічною основою роботи є системний підхід до дослідження аспектів стратегічного проектування економічної безпеки України. Регіональні особливості розглядаються з позиції цілісності і нерозривності в системі формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Для досягнення мети дисертаційної роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *метод термінологічного аналізу* – для вивчення та уточнення поняття «безпека» «економічна безпека»; *монографічний* – для детального вивчення явищ, процесів, європейського досвіду щодо системи формування економічної безпеки України; *діалектичний та абстрактно-логічний* – для узагальнення теоретико-методологічних положень формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України; *структурно-функціональний* – для систематизації принципів та критеріїв оцінки впливу регіональних особливостей на формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України; *системного аналізу* – для формування концептуальних засад стратегії економічної безпеки; *статистичного аналізу* – для проведення моніторингу стану економічної безпеки регіонів; *метод динамічного рейтингування* – для економічного обґрунтування розподілу показників оцінювання економічної безпеки на групи з погляду можливої швидкості їх зміни; *метод SWOT-аналізу* – для оцінки позицій усіх видів економіко-

математичного інструментарію для вибору оптимальної стратегії щодо оцінки економічної безпеки; *методи економіко-математичного моделювання* – для обґрунтування оптимальних параметрів кількісного виміру стану економічної безпеки регіонів України; *графічний* – для наочного представлення ілюстративного матеріалу роботи.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, матеріали Державної служби статистики України, періодичні видання, офіційні звіти та аналітичні публікації провідних міжнародних економічних організацій, матеріали вітчизняних і міжнародних конференцій, інформація мережі Інтернет, результати соціально-економічних досліджень, службова та довідкова інформація з досліджуваної проблематики, власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному вирішенні важливої науково-прикладної проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування забезпечення економічної безпеки та стратегії її реалізації. Основні теоретико-методологічні та практичні результати дисертаційної роботи, які характеризують її наукову новизну, такі:

вперше:

- розроблено концептуальний підхід до управління економічною безпекою, що являє собою систему ідей, цільових орієнтирів, сукупність заходів щодо забезпечення діяльності всіх макросуб'єктів економічних відносин, поєднує динамічну та статичну складові забезпечення економічної безпеки регіонів України, містить науково-методичну, практичну та організаційно-економічну компоненти, відображає склад і структуру об'єктів економічної безпеки, принципи її забезпечення, класифікацію загроз економічній безпеці, основні принципи верифікації її функціональних складових, базові підходи до розроблення та використання механізмів управління економічною безпекою на регіональному рівні та є фундаментальною основою для формування цілісної державної стратегії. Це дасть змогу використати їх як теоретико-методологічне підґрунтя для формування стратегічного курсу державної політики у сфері економічної безпеки України з урахуванням впливу регіональних особливостей та сприятиме виходу економіки на траєкторію стійкого зростання;

- запропоновано ієрархічну модель систематизації найбільш поширених загроз економічній безпеці України у вигляді їхніх зв'язків та взаємовпливу на основі розподілу загроз за рівнями: ендогенних та екзогенних, що дозволяє ідентифікувати загальні умови функціонування регіонів, розробити організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, актуалізувати функції системи економічної безпеки регіонів та управління нею. Така модель дасть змогу передбачати реакцію агентів та обирати актуальні регулятивні та управлінські механізми формування та забезпечення економічної безпеки;

- концептуалізовано організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, який інтегрує організаційний та економічний блоки, систему забезпечення з урахуванням обставин воєнного стану, функціональну і цільову системи, що сприяють ефективному управлінню економічною безпекою

на регіональному рівні. Сформований організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки спрямований на впровадження управлінських рішень державного впливу та ринкового збалансування за умов забезпечення раціонального використання макроекономічного потенціалу та регіональних особливостей;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат безпекознавства, який пов'язаний зі статичним, динамічним та поведінковим підходами до трактування поняття «безпека»; поняття «загроза», що ідентифікується як одна з форм реальної небезпеки, виникнення та розвиток якої спричинено негативним впливом зовнішнього середовища, інституційною обмеженістю контролю цього впливу, публічними менеджментом низького рівня, а ризик визначається як можливість реалізації сценарію, котрий може змінюватися або залишатися незмінним;

- систему факторів впливу на формування критеріїв й індикаторів стану та динаміки економічної безпеки (нормовані показники, серед яких природний приріст та динаміка зайнятості населення; середньомісячна заробітна плата; частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму; рівень забезпеченості населення лікарняними ліжками; рівень забезпеченості населення житловим фондом; рівень злочинності; показник капітальних інвестицій на охорону довкілля), використання яких дало змогу розробити методологічний інструментарій моніторингу системи економічної безпеки регіонів України, проаналізовано стан їх економічної безпеки, визначити проблемні аспекти та запропонувати напрями їх розв'язання;

- науково-методичні підходи до аналізу стану економічної безпеки, у результаті чого обґрунтовано алгоритм розрахунку інтегрального показника на основі обчислення порогових значень економічної безпеки регіонів. Вказаний підхід дозволить оцінювати соціально-економічний стан і рівень впливу загроз на економічну безпеку, що, своєю чергою, надасть можливість прогнозувати напрями підвищення її ефективності;

- теоретичні засади моніторингу векторів інноваційного розвитку задля забезпечення економічної безпеки, що передбачає впровадження системи стимулювання інвестиційної діяльності у контексті забезпечення економічної безпеки регіонів. Це дасть змогу довести необхідність переходу регіонів України на інноваційний тип розвитку, який характеризується впровадженням прогресивних організаційних рішень, постійним оновленням, модернізацією, вдосконаленням усіх складових соціально-економічної системи;

- методологічний інструментарій комплексного аналізу рівня регіональної економічної безпеки з урахуванням потенціалу регіонів, тенденцій і проблем їх розвитку, розміщення продуктивних сил, можливостей регулювання на державному і регіональному рівні;

- методичні засади діагностики стану інвестиційного розвитку регіонів України, яка, на відміну від існуючої, ґрунтується на побудові рейтингу регіонів за рівнем проблемності, що дозволить чітко детермінувати стратегічні напрями підвищення економічної безпеки регіонів України;

- модель стратегічних детермінант забезпечення економічної безпеки регіонів України в умовах рейтингового управління, що дозволяє виокремити пріоритетні завдання процесу стратегічного проектування з метою визначення їх раціонального обсягу для прийняття обґрунтованих рішень щодо інвестицій в розвиток регіонів;

- модель динамічного рейтингу оцінки поточного стану та стратегічних рішень щодо забезпечення економічної безпеки, систему комплексного оцінювання ефективності впровадження рейтингового управління економічною безпекою регіонів, що враховує інтереси регіонів та на відміну від інших, дає змогу більш ефективно використовувати кошти, що інвестуються в розвиток регіонів;

набули подальшого розвитку:

- науково-теоретичні підходи до ідентифікації та узагальнення концептуальних засад формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки регіонів, у результаті чого виокремлено політичні, ресурсно-сировинні, макроекономічні, інституційні, соціальні та стратегічні умови інформаційного забезпечення, що забезпечить формування конкретних підходів щодо забезпечення соціально-економічного розвитку, які взаємообумовлені не лише загальною економічною ситуацією в країні, а й рівнем ефективності економічної діяльності на певній території;

- систематизація особливостей світового досвіду формування регіональної політики забезпечення економічної безпеки та напрямів його імплементації в інституційний простір України, що дозволило обґрунтувати поєднання централізованого та децентралізованого підходів до формування регіональної економічної політики та забезпечення економічної безпеки з урахуванням національної специфіки;

- науково-теоретичні підходи до обґрунтування напрямів впливу держави на забезпечення та підвищення економічної безпеки регіонів України шляхом формування механізмів світової підтримки та активізації міжнародної діяльності;

- програму соціально-економічного розвитку регіонів в частині підвищення ефективності управління безпосереднім процесом її реалізації, що дозволяє обґрунтувати стратегію забезпечення економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертаційній роботі запропоновано теоретико-методологічне положення, висновки і практичні рекомендації придатні до застосування у практичній діяльності органів виконавчої влади державного і регіонального рівня, органів місцевого самоврядування в напрямку підвищення рівня економічної безпеки, науково-дослідних установ за профілем наукової роботи у галузі досліджень економічної безпеки держави. Особливу практичну значущість мають такі розробки, як формування моделі реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів України, а саме прозорі системи постійного моніторингу економічної безпеки регіонів в умовах рейтингового оцінювання у вигляді моделі-табло індикаторів економічної безпеки, яка враховує активність економічних агентів обґрунтована економічна політика безпечного розвитку регіонів; розроблення

організаційно-економічного механізму, направлено на впровадження управлінських рішень державної дії та ринкового регулювання при забезпеченні раціонального використання потенціалу та регіональних особливостей. Також використання методів економіко-математичного аналізу та моделювання процесу управління економічною безпекою регіонів, що дозволяє на основі виявленого впливу досліджуваних показників більш ефективно розробляти управлінські рішення.

Практичне застосування результатів дослідження підтверджують відповідні довідки Міністерства економіки України № 3032-05/56276-07 від 29.11.2021 року (впровадження пропозицій щодо формування економічної політики безпечного розвитку регіонів), Міністерства розвитку громад та територій № 7/36.5/19815-21 від 22.12.2021 року (впровадження пропозицій щодо здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів та територіальних громад), Миколаївської обласної державної адміністрації департаменту економічного розвитку та регіональної політики № 115-02/2022 від 18.02.2022 року (впровадження пропозицій щодо формування динамічного рейтингу забезпечення економічної безпеки регіонів України); ТОВ «Інститут регіональної інформації» (впровадження пропозицій щодо об'єктивної оцінки економічної безпеки регіонів).

Теоретичні положення та матеріали дослідження використовуються у навчальному процесі Одеського національного морського університету (довідка № 1020 від 01.11.2021 року) при викладанні дисциплін: «Економіка підприємства», «Державне регулювання економіки»; у навчальному процесі Луцького національного технічного університету (довідка № 178/01-14 від 10.02.2022 року) до вивчення дисциплін: «Математичне моделювання», «Регіональна економіка», «Інформаційні системи та технології», «Оптимізаційні методи і моделі»; у навчальному процесі Міжнародного гуманітарного університету при викладанні дисциплін: «Економіка підприємства», «Державне регулювання економіки»; Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (довідка № 6 від 12.01.2022 року) при викладанні дисциплін: «Математичне моделювання», «Регіональна економіка», «Інформаційні системи і технології», «Оптимізаційні методи і моделі».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням і містить авторські розробки щодо формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України. Усі результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані здобувачем самостійно і знайшли відображення в опублікованих працях автора. З робіт, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, що належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, наукові результати та практичні розробки дисертаційної роботи пройшли апробацію в ході обговорення доповідей здобувача на таких міжнародних науково-практичних конференціях: International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise (Lisbon, Portugal, 2016); Міжнародна науково-практична конференція до 345-річчя Пилипа Орлика “Борисфенійський симпозіум – 2017. Наука XXI століття: тенденції та перспективи” (м. Миколаїв,

2017 р.); Науково-практична конференція «Орликівські читання - 2018» (м. Миколаїв, 2018 р.), Науково-практична конференція «Орликівські читання - 2019» (м. Миколаїв, 2019 р.), Науково-практична конференція «Орликівські читання -2020» (м. Миколаїв, 2020 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 150-річчя від Дня народження Лесі Українки «Орликівські читання» (Миколаїв, 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковані в 31 науковій праці, загальним обсягом 22,53 друк. арк. (особисто автору належить 19,12 друк. арк.), в тому числі 1 монографія загальним обсягом 12,4 друк. арк., 24 статті, в яких опубліковано основні наукові результати (з них 5 – у періодичних виданнях інших держав, які внесені до міжнародних наукометричних баз) загальним обсягом 7,75 друк. арк., 6 праць апробаційного характеру загальним обсягом 2,38 друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 392 сторінках. Робота містить 27 таблиць, 38 рисунків, 7 додатків на 74 сторінках. Список використаних джерел із 213 найменувань розміщений на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження економічної безпеки**» аналіз категорії «економічна безпека» показав, що вона багатоаспектна за своєю природою, що обумовлено сукупністю геополітичних, економічних, екологічних, соціокультурних чинників, які потребують комплексного дослідження. Економічна безпека визначена автором як забезпеченість життєздатності регіонів, а саме можливості постановки самостійної мети розвитку, відносною відособленістю управління, наявності автономних систем ресурсонакопичення і ресурсоспоживання та ступеню його захищеності від недостачі ресурсів або інших загроз.

Також автором виокремлено ознаки трактування дефініції «безпека»: як стан об'єкта в системі його зв'язків з поглядом здатності до самовиживання і розвитку, при якому об'єкт надійно захищений і зберігає свої основні характеристики під негативним впливом руйнівних чинників (внутрішніх і зовнішніх загроз) та достатній для його життєдіяльності та розвитку.

Доведено, що ефективним напрямом забезпечення економічної безпеки України є створення системи регіональної економічної безпеки, як необхідної складової для формування безпеки національної економіки що являє собою об'єднану відносинами власності, економічними інтересами, правовими та етичними регуляторами, сукупність господарюючих та регулюючих суб'єктів, направлених на стійкий, ефективний, безпечний соціально-економічний розвиток (рис. 1). Економічна безпека визначена як забезпеченість життєздатності регіонів, а саме можливості постановки самостійної мети розвитку, відносною відособленістю управління, наявності автономних систем ресурсонакопичення і ресурсоспоживання та ступеню його захищеності від недостачі ресурсів або інших загроз.



Рис. 1. Система економічної безпеки

Джерело: систематизовано автором

Автором визначено систему загроз економічній безпеці як сукупність умов і чинників, що протистоять реалізації економічної стратегії. Узагальнення щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами регіонів у контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни.

Важливим аспектом економічної безпеки є класифікація загроз залежно від місця їх виникнення на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні). За межами регіонів виникають зовнішні загрози, які не пов'язані з його внутрішньою економічною політикою, тобто це соціально-економічні зміни на державному та міжнародному рівнях або стан навколишнього середовища, які можуть завдати значного негативного впливу, сприяють дисбалансу соціально-економічного стану країни. Зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки. Внутрішні загрози – це нездатність до самозбереження і саморозвитку, слабкість інноваційного початку в розвитку, неефективність систем державного регулювання економіки, невміння знаходити баланс інтересів при подоланні

суперечностей і соціальних конфліктів для знаходження найбільш безболісних шляхів розвитку суспільства. Своєчасна оцінка внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці регіонів сприяє дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки України.

Другий розділ «**Методологія оцінювання рівня економічної безпеки**» присвячено формуванню методологічного базису дослідження рівня економічної безпеки, а саме загальній послідовності, основним етапам і методам дослідження економічної безпеки регіонів, які включають основні елементи системного аналізу. Автором запропоновано систему забезпечення економічної безпеки, яка має специфічні структурні та функціональні компоненти, свої «входи» та «виходи». Тобто, для одержання вхідних даних (показників-індикаторів, а також кількісних критеріїв їх визначення) необхідно використовувати статистичний аналіз, з метою забезпечення якісною інформацією, що є однією з основних складових економічної безпеки.

Проаналізовано різний економіко-математичний інструментарій аналізу економічної безпеки. Визначено, що при максимально комплексному оцінюванні соціально-економічної ситуації регіонів та використанні одного інтегрального (зведеного) показника значно спрощується процедура ухвалення рішень щодо забезпечення економічної безпеки (рис. 2). Отже, регіональний соціально-економічний розвиток повинен включати згруповані показники економічної безпеки регіонів та держави в просторовому вимірюванні; удосконалення методології її оцінювання; аналіз на державному та регіональному рівнях інформації щодо рівня економічної безпеки для обґрунтування напрямів регіональної політики.

Сформована система показників оцінювання економічної безпеки, а саме надане наукове обґрунтування теоретико-методичного підходу до формування інтегрального показника та алгоритмізації процедури оцінки рівня економічної безпеки регіонів, зокрема: вибору системи математичного обчислення ймовірності втрат економічної безпеки за фактично отриманими значеннями індикаторів; обґрунтування системи економічних індикаторів, які характеризують критерії оцінки економічної безпеки; визначення вагомості кожного економічного індикатора, розробка шкали оцінки рівня економічної безпеки; визначення та оцінка фактичних значень індикаторів економічної безпеки; визначення стану соціально-економічного розвитку та рівня економічної безпеки регіонів, розробка системи порогових значень показників оцінки економічної безпеки регіонів.

Додатково всі залежності між показниками безпеки і їх пороговими значеннями потрібно розглядати в динаміці. Таким чином, адекватна система порогових значень показників економічної безпеки дає змогу органам регіонального управління приймати адресні заходи, які покликані знизити соціальні ризики, створити умови та можливості розвитку регіонів. Автор пропонує розглядати економічну безпеку регіонів через призму ефективності соціально-економічної політики, з урахуванням стратегічного аспекту, а саме: розробити та адаптувати певну методіку до умов конкретного регіону; оцінити місце кожного окремого регіону за показниками економічної безпеки у

порівнянні з прийнятою системою порогових значень; здійснювати постійний моніторинг і контроль наближеності економічної ситуації регіонів до критичного стану; запроваджувати використання інформації щодо визначених соціально-економічних показників розвитку регіонів у порівнянні з критичним (пороговими) значенням для підвищення ефективності управлінської діяльності на рівні регіонів; запровадити через систему державного регіонального управління обов'язковість включення у нормативи розвитку регіонів світові рівні показників економічної безпеки.

У третьому розділі «**Забезпечення економічної безпеки у контексті реалізації державної стратегії**» визначено, що використання механізму державного регулювання та регіонального управління забезпечить формування системи економічної безпеки регіонів, зокрема створення інформаційної бази для об'єктивного всебічного моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки; розробка комплексу оперативних, довготривалих заходів щодо попередження, нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінка результатів їх здійснення; реалізація комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Проаналізовано світовий досвід становлення та розробки механізмів регіональної політики для забезпечення економічної безпеки, визначено, що всі закордонні приклади успішного регулювання територіального розвитку були забезпечені не тільки високим економічним потенціалом держав та окремих регіонів, але і достатньо розвинутим законодавством та відсутністю корупції.

Регіональні комплексні програми в даний час покликані виконувати нову роль – найбільш дієвого регулювання ринкової економіки, інтеграції державних, територіальних, колективних і індивідуальних інтересів. Аналітично-розрахункова частина Програми, а саме узгодження основних показників за окремими територіальними громадами, але разом з тим, безпека не потрапила до напрямів секторальної децентралізації. При цьому завданнями управління безпекою регіональної громади є: розробка інструментарію для визначення проблем та небезпек, які погрожують громадам; визначення методів вирішення визначених проблем; зростання рівня довіри громадян та гостей громади до регіональної влади; збільшення рівня згуртованості територіальної громади. На основі проведеного аналізу вважаємо за доцільне розуміти під поняттям «безпека територіальної громади» – захищеність її фінансових інтересів, яка досягається шляхом стабільного та повноцінного фінансового забезпечення потреб її функціонування й розвитку. За результатами моніторингу системи забезпечення економічної безпеки у системі регулювання соціально-економічного розвитку регіонів встановлено, що оцінка результатів виконання програми соціально-економічного розвитку характеризує: ефективність управління безпосереднім процесом реалізації програми; дозволяє зробити висновок про правильність вибраної стратегії розвитку (рис. 2). Доведено, що гуманітарний підхід доцільно використовувати для оцінки рівня економічної безпеки та розробки моделі управління економічною безпекою.

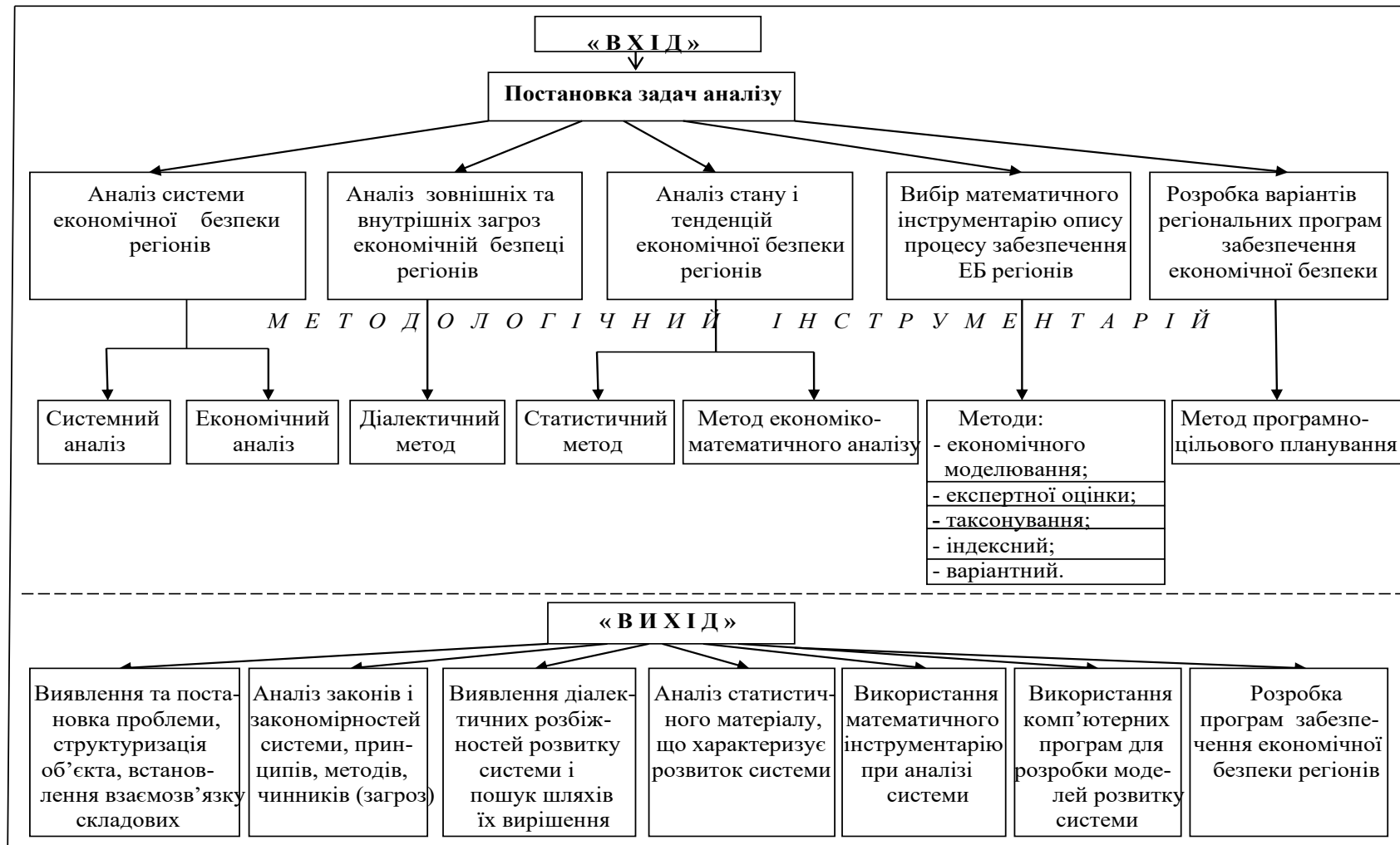


Рис. 2. Схема аналітичної складової процесу забезпечення економічної безпеки

Джерело: систематизовано автором

Ефективним інструментом реалізації стратегії підвищення рівня економічної безпеки на рівні регіонів є цільові комплексні програми. Основними цілями Програми забезпечення економічної безпеки регіонів визначено: збільшення економічної свободи регіонів за умови територіальної цілісності; підвищення ефективності регіональної соціально-економічної політики за рахунок реалізації механізмів забезпечення економічної безпеки; своєчасне прогнозування і виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці регіонів; розробка і реалізація оперативних і довгострокових заходів щодо попередження і нейтралізації дестабілізуючих чинників; досягнення темпів регіонального розвитку, достатніх для досягнення прийнятного рівня економічної безпеки регіонів; інтеграція економічних інтересів усіх регіональних суб'єктів; використання міжгалузевої та міжрегіональної інтеграції; розвиток інтелектуального потенціалу регіонів, що дозволить подолати науково-технічну і технологічну відсталість; забезпечення європейських стандартів у соціальній сфері регіонів за рахунок економічного розвитку; поліпшення екологічної ситуації у регіонів.

Виходячи з вищевикладеного, політика щодо забезпечення економічної безпеки України – це цілеспрямована діяльність органів державної влади усіх рівнів щодо управлінських заходів, рішень щодо реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого на зміцнення економічної стійкості до зовнішніх і внутрішніх загроз.

У четвертому розділі «Динамічні детермінанти реалізації стратегії економічної безпеки України» визначено, що протягом 2013-2020 рр. відмічаються негативні тенденції в розвитку економіки України і її регіонів, при цьому стан економічної безпеки регіонів оцінений за нормованими (від 0 до 1) показниками: показники природного проросту населення; показники зайнятості населення у віці 15-70 років; показники середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників; показники частки населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму; показники рівня забезпеченості населення лікарняними ліжками; показник рівня забезпеченості житловим фондом населення; показник рівня злочинності; показник капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища. За рівнем економічної безпеки виділено такі регіони: високого рівня економічної безпеки 3 регіони, середнього – вісімнадцять і низького – три регіони (рис. 3).

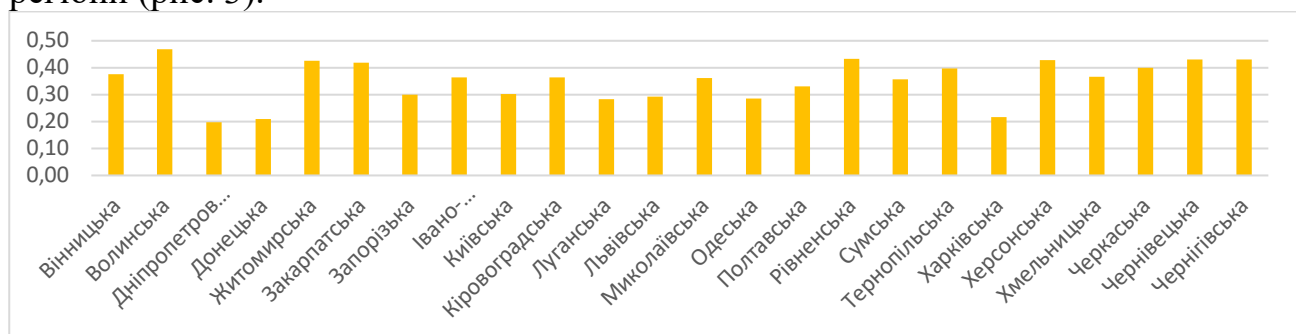


Рис. 3. Економічна безпека регіонів, 2013-2020 рр.

Джерело: розраховано автором

Проведений аналіз показав, що в переважній більшості регіонів значення показників економічного розвитку та економічної безпеки мають значну диференціацію за регіонами та незначну позитивну динаміку на кінець 2020 року. Розглянемо економічну ситуацію за регіонами, розділивши їх за показником економічної безпеки (рис. 4).

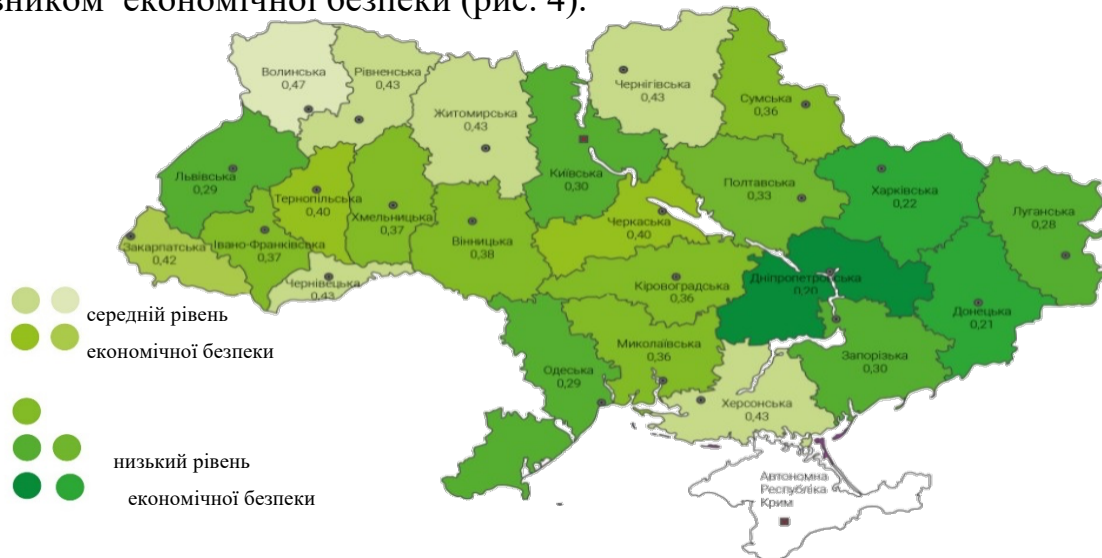


Рис. 4. Розподіл регіонів за показником економічної безпеки у 2020 році
Джерело: власна розробка автора

Сформована модель динамічного рейтингу дає змогу оцінювати поточний стан та приймати обґрунтовані рішення щодо забезпечення економічної безпеки регіонів. Такий підхід дає змогу більш ефективно використовувати кошти, що інвестуються в розвиток регіонів (рис. 5).



Рис. 5. Схеми взаємодії «регіони – економічна безпека» при застосуванні рейтингового та рефлексивного управління
Джерело: власна розробка автора

Пріоритетним завданням процесу стратегічного проектування визначено розробку системи комплексного оцінювання ефективності впровадження рейтингового управління економічною безпекою регіонів, яка враховує інтереси регіонів і дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо інвестицій у розвиток регіонів. Вибір показників оцінки стану економічної безпеки регіонів зумовлений впливом глобальних чинників та загроз на стан економічної безпеки регіонів України (рис. 6).

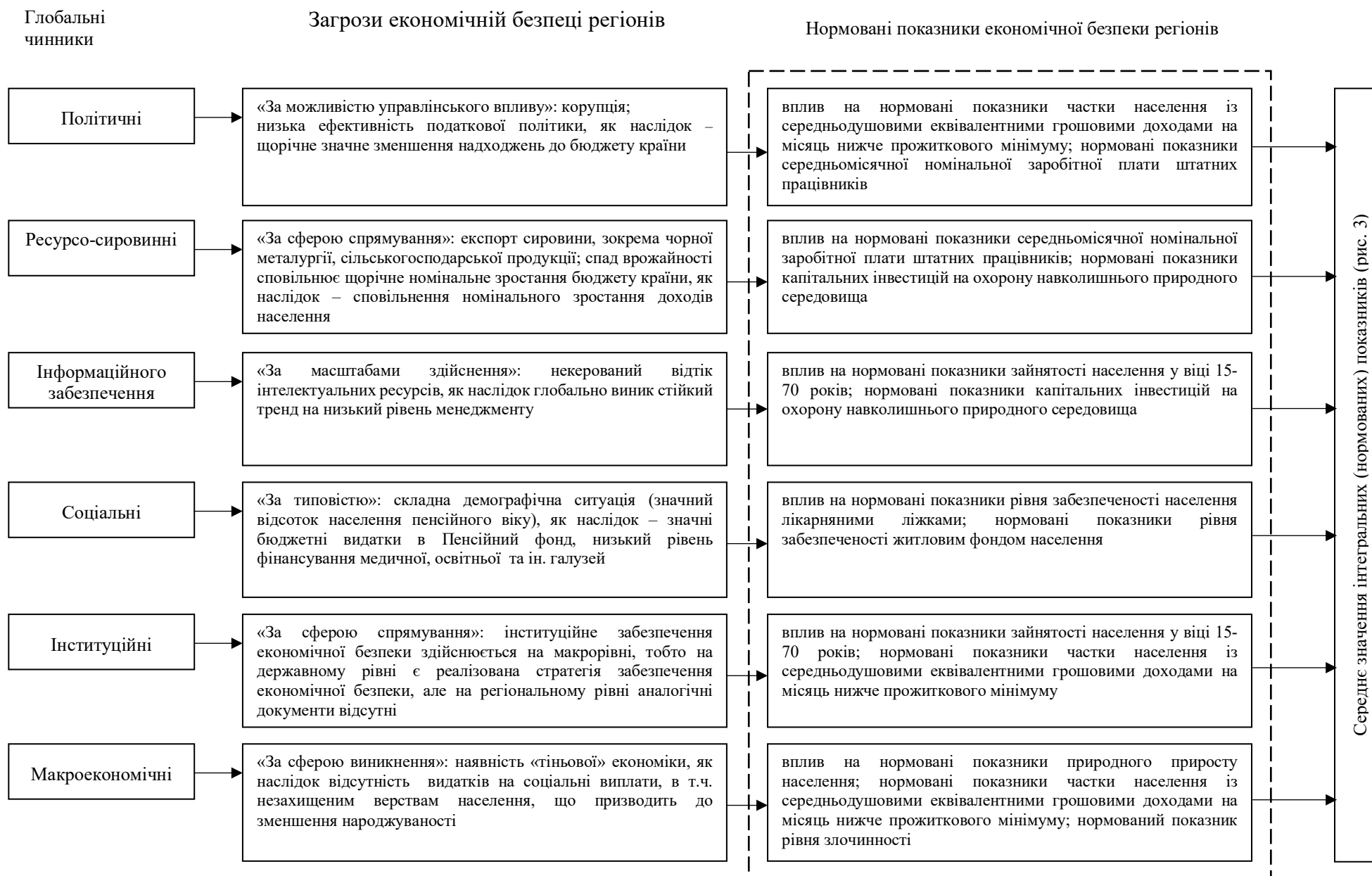


Рис. 6. Вплив глобальних чинників та загроз на стан економічної безпеки регіонів України

Джерело: власна розробка автора

У п'ятому розділі «**Стратегічні пріоритети та перспективи забезпечення економічної безпеки України**» розроблено модель інноваційного розвитку забезпечення економічної безпеки, що полягає в формуванні дієвого механізму системи регіональних центрів інноваційного розвитку, які є недержавними інститутами за участю регіональних владних структур, що відповідають за інформаційно-аналітичну, методичну, організаційну підтримку інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів. Запропонована модель інноваційного розвитку забезпечує розробку та впровадження науково обґрунтованої структурної організації раціональної побудови системи забезпечення економічної безпеки.

Запропоновано інструментарій щодо системи стимулювання інвестиційної діяльності у контексті забезпечення економічної безпеки; відновлення практики створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, індустріальних (промислових) парків та кластерів; підвищення інтенсивності «технологічного трансферту» (запозичення передових зарубіжних технологій) в рамках прямих іноземних інвестицій та стимулювання їх залучення у формі створення спільних підприємств; стимулювання розміщення в Україні дослідницьких, інжинірингових, маркетингових і управлінських підрозділів великих високотехнологічних корпорацій.

Розроблено організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки: спрямований на впровадження моделі інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів в рамках процесу забезпечення економічної безпеки, шляхом запровадження супроводу інноваційних проектів та надання різноманітних пільг та підтримки на місцевому рівні вітчизняним інвесторам; підвищення кваліфікації та атестації фахівців у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності, а також удосконалення методики укладання прозорих угод між інвесторами та владою щодо взаємних зобов'язань під час конкурентної поведінки бізнесу та конкурентної політики держави на певних ринках з урахуванням реалій сучасної української економіки (рис. 7).

Досягнуто основних операційних результатів стратегічного проектування забезпечення економічної безпеки України: започатковано табло індикаторів економічної безпеки – основи прозорої системи постійного моніторингу економічної безпеки (http://mku.edu.ua/indicators_of_economic_security/); впроваджено на основі науково обґрунтованої методики щорічної системної оцінки стану економічної безпеки та використання її результатів для формування основних напрямів і заходів економічної політики, що має враховуватись у процесах стратегічного і бюджетного планування, що сприятиме підвищенню ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки регіонів (рис. 8).

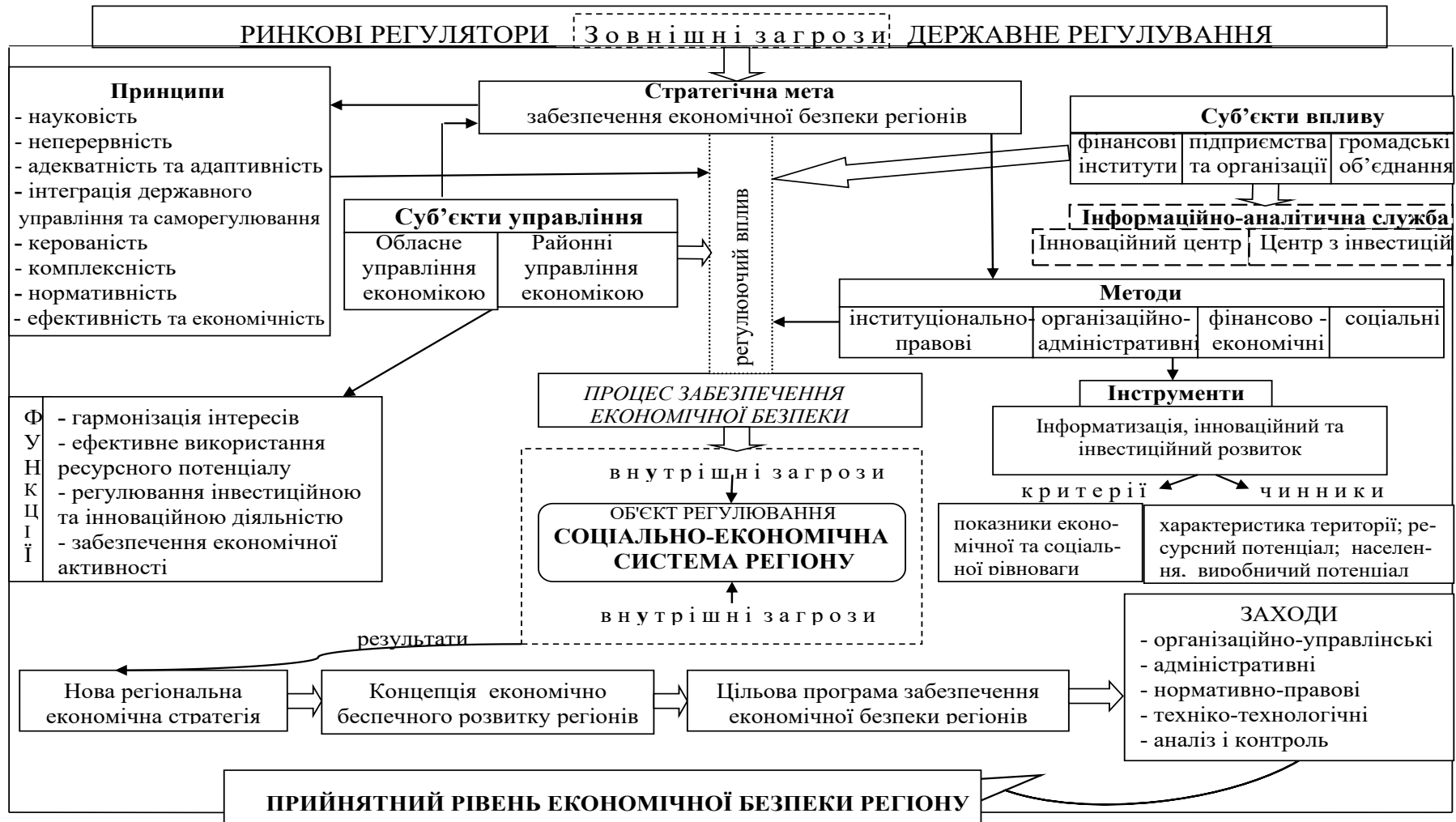


Рис. 7. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки України

Джерело: власна розробка автора

стану макроекономічної безпеки за цей період на рівні 38% від оптимального рівня, показники природного проросту населення мають від'ємне значення.

Запропонована автором модель Стратегії забезпечення економічної безпеки України, що сформована на основі ідентифікації загроз економічній безпеці; формуванні системи показників оцінювання економічної безпеки; визначенні порогових значень показників оцінювання економічної безпеки; моделюванні стратегічних детермінант забезпеченні економічної безпеки України в умовах рейтингового управління; формуванні організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки здатна посилити зростання національної економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення актуальної наукової проблеми, що полягає у системному вирішенні важливої науково-прикладної проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегії забезпечення економічної безпеки України. Це дозволило зробити такі висновки концептуального, методологічного і науково-практичного характеру:

1. Доведено, що ефективним напрямом забезпечення економічної безпеки регіонів України як необхідної складової для формування безпеки національної економіки є створення системи регіональної економічної безпеки, що являє собою об'єднану відносинами власності, економічними інтересами, правовими та етичними регуляторами, сукупність господарюючих та регулюючих суб'єктів, направлених на стійкий, ефективний, безпечний соціально-економічний розвиток. У теоретичному аспекті кардинальних змін в забезпеченні економічної безпеки регіонів можливо досягнути при створенні та впровадженні системи, яку визначає: науково-виробничий і ресурсний потенціали та їхня структура; інституційна інфраструктура; соціальна сфера; тобто, сукупність стану, умов та чинників, які характеризують стабільність, стійкість та можливість послідовного розвитку економіки регіонів в рамках інтеграції в економіку країни. Економічна безпека регіонів визначена як забезпеченість життєздатності регіонів, а саме можливістю постановки самостійної мети розвитку, відносною відособленістю управління, наявністю автономних систем ресурсонакопичення і ресурсоспоживання та ступеню захищеності від недостачі ресурсів або інших загроз. Виокремлено ознаки трактування дефініції «безпека»: як стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до самовиживання і розвитку, при якому об'єкт надійно захищений і зберігає свої основні характеристики під негативним впливом руйнівних чинників (внутрішніх і зовнішніх загроз) та достатній для його життєдіяльності та розвитку.

2. На підставі проведених досліджень обґрунтовано основні концептуальні засади формування стратегічних умов забезпечення економічної безпеки регіонів України, які включають: аналіз фінансово-господарської діяльності; формування стратегічних цілей діяльності; розробка найбільш ефективних шляхів реалізації стратегічних цілей; конкретизація стратегії економічної

безпеки за періодами її реалізації; оцінка розробленої стратегії економічної безпеки. Завершальним етапом розробки стратегії економічної безпеки регіонів є її оцінка на основі наступних критеріїв: узгодженості розробленої стратегії регіонів із загальною стратегією держави; внутрішньої збалансованості стратегії (визначається узгодженість окремих стратегічних цілей і напрямів діяльності між собою, а також послідовності; адаптації стратегії економічної безпеки до прогнозованих змін зовнішнього середовища; результативності стратегії (визначення ефективності реалізації розробленої стратегії). На підставі систематизації наукових підходів сформовано ознаки класифікації стратегічних умов: а) реалізація намічених цілей економічної політики, в якій одним з основних суб'єктів забезпечення економічної безпеки є держава; б) економічна гарантія зовнішньоекономічної безпеки; в) зменшення частки «тіньової» економічної діяльності, в результаті чого досягається захищеність всіх сфер життєдіяльності суспільства; г) конкурентоспроможність регіонів; д) стійкість регіональної економічної системи, яка характеризується міцністю і надійністю елементів, зв'язків в середині системи, здатністю витримувати внутрішні та зовнішні чинники, які перешкоджають економічній безпеці.

3. Важливим аспектом економічної безпеки є класифікація загроз залежно від місця їх виникнення на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні). За межами регіонів виникають зовнішні загрози, які не пов'язані з його внутрішньою економічною політикою, тобто це соціально-економічні зміни на державному та міжнародному рівнях або стан навколишнього середовища, які можуть завдати значного негативного впливу, сприяють дисбалансу соціально-економічного стану країни. Зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки. Внутрішні загрози - це нездатність до самозбереження і саморозвитку, слабкість інноваційного початку в розвитку, неефективність систем державного регулювання економіки, невміння знаходити баланс інтересів при подоланні суперечностей і соціальних конфліктів для знаходження найбільш безболісних шляхів розвитку суспільства. Своєчасна оцінка внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці регіонів сприяє дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки України.

4. Концептуально визначено, що при формуванні методологічного базису дослідження рівня економічної безпеки регіонів необхідно врахувати загальну послідовність, основні етапи і методи дослідження економічної безпеки регіонів, які включають основні елементи системного аналізу. Потрібно зазначити, що нами запропонована система забезпечення економічної безпеки має специфічні структурні та функціональні компоненти, свої «входи» та «виходи». Тобто, для одержання вхідних даних (показників-індикаторів, а також кількісних критеріїв їх визначення) необхідно використовувати статистичний аналіз, з метою забезпечення якісною інформацією, що є однією з основних складових економічної безпеки.

5. Проаналізовано різний економіко-математичний інструментарій аналізу економічної безпеки регіонів, що сприяло ідентифікації специфічних структурних та функціональних компонент, які формують відповідні «входи» та

«виходи» аналітичної складової процесу забезпечення економічної безпеки регіонів. Визначено, що при максимально комплексному оцінюванні соціально-економічної ситуації регіонів та використанні одного інтегрального (зведеного) показника значно спрощується процедура ухвалення рішень щодо забезпечення економічної безпеки.

6. Сформовано систему показників оцінювання економічної безпеки регіонів, як необхідної складової для формування безпеки національної економіки, а саме надане наукове обґрунтування теоретико-методичного підходу до формування інтегрального показника та алгоритмізації процедури оцінки рівня економічної безпеки регіонів, зокрема: вибору системи математичного обчислення ймовірності втрат економічної безпеки за фактично отриманими значеннями індикаторів; обґрунтування системи економічних індикаторів, які характеризують критерії оцінки економічної безпеки; визначення вагомості кожного економічного індикатора, розробка шкали оцінки рівня економічної безпеки; визначення та оцінка фактичних значень індикаторів економічної безпеки; визначення стану соціально-економічного розвитку та рівня економічної безпеки регіонів, розробка системи порогових значень показників оцінки економічної безпеки регіонів. Запропоновано спрощену систему показників економічної безпеки регіонів з урахуванням показників офіційної статистики за напрямками: макро-економічні показники, оцінка економіки регіонів, економічна активність регіонів, стан соціальної рівноваги. Таким чином, адекватна система порогових значень показників економічної безпеки регіонів дає змогу органам регіонального управління приймати адресні заходи, які покликані знизити соціальні ризики, створити умови та можливості розвитку регіонів. Рекомендована система порогових значень використовується як основа для урахування стану економічної безпеки щодо формування стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів.

8. Доведено, що використання механізму державного регулювання та регіонального управління забезпечить формування системи економічної безпеки регіонів, зокрема, створення інформаційної бази для об'єктивного всебічного моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки; розробка комплексу оперативних, довготривалих заходів щодо попередження, нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінка результатів їх здійснення; реалізація комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки, особливо за умов загроз територіальній цілісності країни та військового вторгнення Російської Федерації через формування механізмів світової підтримки та активізації міжнародної діяльності.

9. Проаналізовано світовий досвід становлення та розробки механізмів регіональної політики для забезпечення економічної безпеки, визначено, що всі закордонні приклади успішного регулювання територіального розвитку були забезпечені не тільки високим економічним потенціалом держав та окремих регіонів, але і достатньо розвинутим законодавством та відсутністю корупції. Доведено, найбільший ефект може дати поєднання централізованого та

децентралізованого підходів до формування регіональної економіки та забезпечення економічної безпеки з урахуванням національної специфіки держави.

10. За результатами моніторингу системи забезпечення економічної безпеки у системі регулювання соціально-економічного розвитку регіонів встановлено, що оцінка результатів виконання програми соціально-економічного розвитку регіонів характеризує ефективність управління безпосереднім процесом реалізації програми та дозволяє зробити висновок про правильність вибраної стратегії розвитку. Таким чином, аналіз сучасної методологічної бази оцінки соціально-економічного розвитку регіонів та рівня їхньої економічної безпеки дозволив виділити наступні найбільш поширені концепції і методики оцінювання ефективності методів і технологій регіональної діагностики; методики розрахунку комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів; основних економічних і соціальних показників; гуманітарного підходу, який доцільно використовувати для оцінки рівня економічної безпеки регіонів та розробки моделі управління економічною безпекою.

11. У процесі дослідження визначено, що протягом 2013-2020 рр. відмічаються негативні тенденції в розвитку економіки України і її регіонів, пов'язані, насамперед, з загрозами безпечному соціально-економічному розвитку, серед яких, у першу чергу, слід зазначити офіційну невизначеність регіональної сфери у системі національної безпеки, недосконалість правової бази та збільшення розриву в рівні соціально-економічного розвитку регіонів. За рівнем економічної безпеки виділено такі регіони: високого рівня економічної безпеки 3 регіони, середнього - 18 і низького – 3 регіони. Лідуючі позиції і максимальний рівень економічної безпеки займає м. Київ. Так, за останні роки міжрегіональна диференціація за багатьма показниками, основними з яких є валовий регіональний продукт на одну особу, випуск промислової продукції та прибуток на душу населення, значно збільшилась.

12. Розроблено концептуальну модель забезпечення економічної безпеки регіонів України в умовах рейтингового управління із застосуванням показників динамічного рейтингу, запропоновано систему комплексного оцінювання ефективності впровадження рейтингового управління економічною безпекою регіонів, що враховує інтереси регіонів і дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо інвестицій в розвиток регіонів. Сформована модель динамічного рейтингу дає змогу оцінювати поточний стан та приймати обґрунтовані стратегічні рішення щодо забезпечення економічної безпеки регіонів. Такий підхід дає змогу більш ефективно використовувати кошти, що інвестуються в розвиток регіонів

13. Запропоновано модель стратегічних детермінант забезпечення економічної безпеки регіонів України в умовах рейтингового управління для виокремлення пріоритетних завдань процесу стратегічного проектування. Досліджено аспекти застосування виробничих функцій до визначення раціональної кількості ресурсів, зокрема трудових та фінансових, при цьому встановлено, що формально оптимальне рішення максимізації показника економічної безпеки може привести до функціонування регіонів в зоні

насичення, коли фактично відбувається зайве використання ресурсів, що веде до виснаження потенціалу регіонів. Доведено, що модель рейтингового оцінювання може застосовуватись для аналізу додаткового приросту обсягу виробленої продукції в грошовому вимірі при збільшенні витрат на рейтингове управління регіонів з метою визначення їх раціонального обсягу. Пріоритетним завданням процесу стратегічного проєктування визначено розробку системи комплексного оцінювання ефективності впровадження рейтингового управління економічною безпекою регіонів, яка враховує їх інтереси і дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо інвестицій в розвиток регіонів для забезпечення регіонального розвитку.

14. Авторське бачення моделі інноваційного розвитку забезпечення економічної безпеки регіонів обґрунтовано на основі досвіду європейських країн і полягає в формуванні дієвого механізму створення системи регіональних центрів інноваційного розвитку, які є недержавними інститутами за участю регіональних владних структур, що відповідають за інформаційно-аналітичну, методичну, організаційну підтримку інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів за такими основними напрямками діяльності, як: здійснення аналізу інноваційного потенціалу певних регіонів; визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на території регіонів, забезпечення на цій основі наукової та організаційної підтримки запровадження програм і проєктів інноваційного розвитку на регіональному рівні; сприяння розвитку інформаційно-консалтингового забезпечення інноваційної діяльності та інноваційного розвитку на території регіонів; підтримка становлення та розширення регіональної інноваційної інфраструктури; організація взаємодії науково-дослідних, інноваційних підприємств, установ та організацій, органів державної влади щодо активізації інноваційного розвитку регіонів. Запропонована модель інноваційного розвитку забезпечує розробку та впровадження науково обґрунтованої структурної організації раціональної побудови системи забезпечення економічної безпеки регіонів.

15. Запропонований інструментарій щодо системи стимулювання інвестиційної діяльності у контексті Стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів, який включає: створення ринкових і економічних умов для інвестування відтворення основних фондів, модернізації та інноваційного нагромадження основного капіталу; формування стійкої інституціональної структури, що забезпечує стабільні умови виконання організаційно-управлінських функцій; трансформування структури економіки регіонів для переходу на випуск наукоємної продукції; створення надійних фінансових умов для забезпечення стійкого інвестування інноваційних проєктів, у тому числі шляхом підтримки венчурного бізнесу, створення регіональних венчурних фондів; вдосконалення законодавчо-правових механізмів гарантій та захисту прав приватних та іноземних інвесторів; формування системи страхування інвестиційної діяльності (шляхом хеджування інвестиційних ризиків та реалізації інших методів); раціоналізація податкових відрахувань, передбачених чинним законодавством; відновлення практики створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, індустріальних

(промислових) парків та кластерів; підвищення інтенсивності «технологічного трансферту» (запозичення передових зарубіжних технологій) в рамках прямих іноземних інвестицій та стимулювання їх залучення у формі створення спільних підприємств; стимулювання розміщення в Україні дослідницьких, інжинірингових, маркетингових і управлінських підрозділів великих високотехнологічних корпорацій.

16. Розроблено організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки регіонів, основними елементами якого визначено зовнішні та внутрішні загрози, принципи, визначення стратегічної мети, суб'єкти впливу, суб'єкти управління, інструменти, концепцію економічно безпечного розвитку регіону, цільова програма забезпечення економічної безпеки як необхідної складової для формування Стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів України: спрямований на впровадження моделі інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів в рамках процесу забезпечення економічної безпеки, шляхом запровадження супроводу інноваційних проектів та надання різноманітних пільг та підтримки на місцевому рівні вітчизняним інвесторам; підвищення кваліфікації та атестації фахівців у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності, а також удосконалення методики укладання прозорих угод між інвесторами та владою щодо взаємних зобов'язань під час конкурентної поведінки бізнесу та конкурентної політики держави на певних ринках з урахуванням реалій сучасної української економіки.

17. Досягнуто основних операційних результатів стратегічного проектування забезпечення економічної безпеки регіонів України, як сучасної візії економічного суверенітету країни: започатковано табло індикаторів економічної безпеки – основи прозорої системи постійного моніторингу економічної безпеки (http://mku.edu.ua/indicators_of_economic_security/); впроваджено на основі науково обґрунтованої методики щорічної системної оцінки стану економічної безпеки та використання її результатів для формування основних напрямів і заходів економічної політики, що має враховуватись у процесах стратегічного і бюджетного планування, що сприятиме підвищенню ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки регіонів. Запропонована автором Стратегія забезпечення економічної безпеки регіонів України у контексті досягнення національних економічних інтересів регіонів України, важливими елементами якої визначено: формування засад стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки; створення умов для розвитку науково-технічного потенціалу країни; сталого нарощування національного багатства та факторів виробництва; досягнення цілей сталого розвитку та соціально-політичної стабільності, властивих економічно розвиненим країнам; визнання України як повноправного учасника міжнародних економічних відносин на основі її природних, трудових та інтелектуальних ресурсів, економічного та геополітичного потенціалу; забезпечення гарантованого захисту національної економіки в умовах виникнення або посилення внутрішніх та зовнішніх загроз.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Гарькава В. Ф. Стратегія економічної безпеки України: монографія. – Миколаїв: Іліон, 2021. 224 с. (12,4 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз:

2. Гарькава В.Ф. The improved utilization of the potential of the region. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання*. 2017. С. 511-514. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017> (0,23 друк. арк.).

3. Гарькава В.Ф. Формування трудового потенціалу регіону як основа державної регіональної політики. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління: електронне наукове фахове видання ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*. 2017. 3 (08) С. 359-362. URL: <http://easterneurope-ebm.in.ua> (0,18 друк. арк.).

4. Гарькава В.Ф., Обуховська І.О. Economic analysis of labor potential of the region and measures to improve the efficiency of its use. *Інфраструктура ринку: електронне наукове фахове видання*. 2019. 31 С. 503-507. URL: www.market-infr.od.ua (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

5. Гарькава В.Ф. Умови забезпечення економічної безпеки регіонів України/ *Причорноморські економічні студії*. 2019. 42 С.127-131 (0,23 друк. арк.).

6. Гарькава В.Ф. Економічна безпека регіону: сутність поняття/ *Східна Європа*. 2019 4(21) С. 370-375. Електронне фахове видання URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/> (0,27 друк. арк.).

7. Гарькава В.Ф. Визначення загроз економічній безпеці регіону/ *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Том 30(69) №4 2019 С. 103-109* (0,32 друк. арк.).

8. Гарькава В.Ф., Мишелов М.В. Проблеми інформатизації процесу забезпечення економічної безпеки регіону. *Держава та регіони Серія Економіка та підприємництво 1 (112) 2020 С.183-188* (фахове видання) (0,4 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,27).

9. Гарькава В.Ф. Економіко-математичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки регіону. *Проблеми системного підходу в економіці. Випуск 4 (72) 2019 С.136-141* (0,27 друк. арк.).

10. Гарькава В.Ф. Еволюція наукових поглядів на сутність процесу забезпечення економічної безпеки. *Економічний простір. Випуск № 157. 2020 С. 22-27* (0,27 друк. арк.).

11. Гарькава В.Ф., Юрченко В.В. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *«Економічні студії» Випуск 3 (29) 2020 С. 17-22.* (0,4 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,27).

12. Гарькава В.Ф., Мишелов М.В. Виклики захисту інформаційної безпеки

держави. *Держава та регіони Серія: Економіка та підприємництво 2020 р., № 5 (116), С. 129-133.* (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

13. Гарькава В.Ф., Кліщевська А.Ю. Регіональне управління економічною безпекою на основі фінансової модернізації. *Наукові перспективи (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія») Випуск № 7(13) 2021, С. 220-229.* (0,55 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,45 друк. арк.).

14. Гарькава В.Ф., Кліщевська А.Ю. Управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону. *Агросвіт. 2021. № 13-14. С. 11–16. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.13-14.11* (0,4 друк. арк., у т.ч. авт. доробок - 0,27).

15. Гарькава В.Ф., Кліщевська А.Ю. Фінансова стратегія у системі економічної безпеки вітчизняних підприємств на регіональному рівні./ *Економіка та держава. 2021. № 7. С. 47–51. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.7.47* (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

16. Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю. Концептуальні підходи до управління економічною безпекою на регіональному рівні/ *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2021. - №7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-7-7416>.* (0,89 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,8 друк. арк.).

17. Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю. Моделювання економічної безпеки регіону у контексті управління його ресурсним забезпеченням. *Ефективна економіка. 2021. № 7. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9072>* (дата звернення: 11.08.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.87 (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

18. Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю. Формування і реалізація концепції економічної безпеки в управлінні економікою регіону. *Економічний аналіз Том 31 № 2, 2021, С. 14-24.* (0,65 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,5 друк. арк.).

19. Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю. Управління підприємствами у системі економічної безпеки регіону. *Інвестиції практика і досвід № 15 2021, С. 38 – 45.* (0,45 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,36 друк. арк.).

20. Гарькава В.Ф. Економічна безпека регіонів України. *Економіка України № 2 С. 37-49.* (0,59 друк. арк.).

Статті у закордонних виданнях:

21. Viktoriia Harkava, Klumenko Svitlana The use of economic retro research for the methodological provision of the capitalization of enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, 79-83* (економетрична база Web of Science) (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

22. Harkava, V., Pylypenko, O., Haisha, O., Aramyan, A., & Kairov, V. (2021). Modelagem e tendências de desenvolvimento do transporte rodoviário nos países do leste europeu. *Laplage Em Revista, 7(1), p.285-292.* https://www.researchgate.net/publication/350443706_Modeling_and_trends_of_road_transport_development_in_eastern_european_countries (економетрична база

Scopus) (0,45 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,36 друк. арк.)

23. Viktoriia Harkava, Maksym Bezpatochnyi, Oksana Koshchii, Larysa Hryshyna Formation of a System of Indicators of Assessment of Economic Security of Regions. *Estudios de Economía Aplicada.- Vol. 39 No. 7 (2021): Special Issue: Impact of Current Trends in Social Commerce, Economics, and Business Analytics* DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i7.4936> (економетрична база Scopus) (0,65 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,5 друк. арк.)

24. Oleksandra Vasylyshyn, Viktoriia Harkava, Oleg Sheremet, Olena Sydorovych, Inna Berdnik, Andrii Paziuk Financial crimes in the context of a threat to national economic security. *AD Alta Journal of interdisciplinary research, 11/02-XXII. P.119-123* <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii> (економетрична база Web of Science (ESCI) (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

25. Viktoriia Harkava, Olha Kibik, Viktoriya Tytok, Nadiia Klym, Lubov Chervinskaya, Sergii Voit Economic security of the country for stable development. *AD Alta Journal of interdisciplinary research. AD Alta Journal of interdisciplinary research, 11/02-XXII. P. 138 - 142* <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii> (економетрична база Web of Science (ESCI) (0,37 друк. арк., у т.ч. авт. доробок 0,23 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

26. Гарькава В.Ф. *Математичні моделі і методи оцінки ефективності діяльності підприємства* International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part II, 2016. Lisbon, Portugal. С. 165-168. (0,125 друк. арк.).

27. Гарькава В.Ф. *Проблеми та перспективи розвитку Південного регіону* Міжнародна науково-практична конференція до 345-річчя Пилипа Орлика “Борисфенійський симпозиум – 2017. Наука ХХІ століття: тенденції та перспективи”. Миколаїв: МКУ ім. Пилипа Орлика. 2017. С. 200-208. (0,4 друк. арк.).

28. Гарькава В.Ф. *Інноваційна безпека Миколаївського регіону: виклики та загрози* Науково-практична конференція «Орликівські читання – 2018» Миколаїв: МКУ ім. Пилипа Орлика. 2018. С. 91-100 (0,45 друк. арк.).

29. Гарькава В.Ф. *Фінансова безпека Миколаївського регіону: виклики та загрози* Науково-практична конференція «Орликівські читання – 2019» Миколаїв: МКУ ім. Пилипа Орлика. 2019. С. 100-109 (0,45 друк. арк.).

30. Гарькава В.Ф. *Інвестиційна безпека Миколаївського регіону: виклики та загрози* Науково-практична конференція «Орликівські читання – 2020» Миколаїв: МКУ ім. Пилипа Орлика. 2020. С. 61-72 (0,5 друк. арк.).

31. Гарькава В.Ф. *Стратегія економічної безпеки Миколаївського регіону: основні положення* Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 150 – річчя від Дня народження Лесі Українки «Орликівські читання» Миколаїв: МКУ ім. Пилипа Орлика. 2021. С. 70-79 (0,45 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Гарькава В.Ф. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2023.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретичних і методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України. В дисертації розроблено концепцію управління економічною безпекою України, запропоновано ієрархічну модель систематизації найбільш поширених загроз економічній безпеці, концептуалізовано організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки з метою формування Стратегії забезпечення економічної безпеки України. Інший напрямок досліджень полягає у визначенні критичних меж та цільових орієнтирів за індикаторами основних складових економічної безпеки, зведених у табло індикаторів економічної безпеки, здійснення постійного моніторингу економічної стійкості шляхом відслідковування рівня критичних меж за індикаторами, візуалізації відповідних даних у вигляді інфографіки, а також проведення щорічної системної оцінки стану економічної безпеки.

Розроблена концепція управління економічною безпекою являє собою систему ідей, цільових орієнтирів, сукупність заходів щодо убезпечення діяльності всіх макросуб'єктів економічних відносин, поєднує динамічну та статичну складові забезпечення економічної безпеки України, містить науково-методичну, практичну та організаційно-економічну компоненти, відображає склад і структуру об'єктів економічної безпеки, принципи її забезпечення, класифікацію загроз економічній безпеці, основні принципи верифікації її функціональних складових, базові підходи до розроблення та використання механізмів управління економічною безпекою та є фундаментальною основою для формування цілісної державної стратегії. Також запропоновано ієрархічну модель систематизації найбільш поширених загроз економічній безпеці України у вигляді графу їхніх зв'язків та взаємовпливу на основі розподілу загроз за стратегічним, тактичним, оперативним або поточним рівнями, що дозволяє ідентифікувати загальні умови, розробити стратегію забезпечення економічної безпеки, актуалізувати функції системи економічної безпеки. Автором концептуалізовано організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, який інтегрує організаційний та економічний блоки, систему забезпечення з урахуванням обставин воєнного стану, функціональну і цільову системи, що сприяють ефективному управлінню економічною безпекою.

Ключові слова: стратегія, безпека, економічна безпека, загрози економічній безпеці, державне регулювання, регіональне управління, модель динамічного рейтингу, організаційно-економічний механізм.

SUMMARY

Harkava V.F. Strategy for ensuring economic security of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 — economics and management of the national economy. – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2023.

The dissertation work is devoted to the substantiation of theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations for the formation of the Strategy for Ensuring Economic Security of Ukraine. The dissertation developed the concept of managing the economic security of Ukraine, proposed a hierarchical model of systematization of the most common threats to economic security, conceptualized the organizational and economic mechanism for ensuring economic security with the aim of forming the Strategy for ensuring the economic security of Ukraine. Another direction of research is the determination of critical limits and target orientations based on the indicators of the main components of economic security, summarized in the scoreboard of economic security indicators, the implementation of constant monitoring of economic stability by monitoring the level of critical limits according to the indicators, visualization of relevant data in the form of infographics, as well as conducting an annual system assessment of the state of economic security.

The developed concept of economic security management is a system of ideas, target orientations, a set of measures to ensure the activities of all macro-entities of economic relations, combines dynamic and static components of ensuring economic security of Ukraine, contains scientific-methodical, practical and organizational-economic components, reflects the composition and the structure of objects of economic security, the principles of its provision, the classification of threats to economic security, the basic principles of verification of its functional components, basic approaches to the development and use of economic security management mechanisms and is the fundamental basis for the formation of a coherent state strategy. A hierarchical model of the systematization of the most widespread threats to the economic security of Ukraine is also proposed in the form of a graph of their connections and mutual influence based on the distribution of threats at strategic, tactical, operational or current levels, which allows identifying general conditions, developing a strategy for ensuring economic security, updating the functions of the economic system security. The author conceptualized an organizational and economic mechanism for ensuring economic security, which integrates organizational and economic blocks, a system of provision taking into account the circumstances of the martial law, functional and target systems that contribute to the effective management of economic security.

Keywords: strategy, security, economic security, threats to economic security, state regulation, regional management, dynamic rating model, organizational and economic mechanism.